

جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصيلات عالی

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات

بورد ماستری

صفات و فضائل صحابه کرام در روشنی قرآن کریم

رساله ماستری

محقق: نور الله "نوری"

استاد رهنما: د. فصیح الله "عبدالباقي"

سال: ۱۳۹۲ هـ. ش مطابق ۱۴۴۰ هـ. ق

جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات

بورد ماستری

صفات و فضائل صحابه کرام در روشنی قرآن کریم

رساله ماستری

محقق: نور الله " نوری "

استاد رهنما: د. فصیح الله " عبدالباقی "

سال: 1397 ه. ش مطابق 1440 ه. ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

د پیاوړتیا تعلیمات اسلامي

بورده ماستري

تصدیق نامه

محترم نور الله ولد عبد محمد ID نمبر Sh-mst-95-170 (از دور نوم تعلیمات اسلامي) از پایان نامه ماستري خویش زیر عنوان: صفات و فضائل صحابه کرام در روشنی قرآن کریم به روز نهمین تاریخ ۱۳۹۸/۳/۲ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و از نظر هیات ژوری مستحق ۸۵ (نمره به عدد) هستارونج (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

امضاء اعضای هیات ژوری:

ردیف	عضویت	امضاء
۱	عضو هیات	دکتور محمد اسماعیل لیبیب بلخی
۲	عضو هیات	دکتور فضل الهادی وزین
۳	رهنما و رئیس جلسه دفاعیه	دکتور فصیح الله عبدالباقي

معاون علمی

امر بورده ماستري

خلاصه بحث

خلاصه بحثی را که تحت عنوان (صفات و فضائل صحابه کرام در روشنی قرآن کریم) به شکل تفسیر موضوعی، جهت نیل به درجه ماستری عهده دار گردیده ام، قرار ذیل است:

مقدمه این رساله شامل تمام موارد است که در اصول تحقیق باید مراعات گردد از قبیل: حمد و ثنای الله متعال، درود بر پیامبر - صلی الله علیه وسلم -، سبب اختیار موضوع، اهداف تحقیق، سوالات را که این کتاب به آن جواب می دهد و خطه بحث.

قبل از شرح و مفهوم صفات و فضائل صحابه کرام در پرتو آیات قرآن کریم، یک فصل جداگانه تحت عنوان (فصل تمهیدی) نگاشته شده است که شامل موارد همچو:

شناخت و معرفت صحابه کرام، تعریف لغوی و اصطلاحی کلمه صحابی در معاجم لغت، طبقات صحابه کرام توسط علماء و سیره نگاران، تعداد صحابه کرام، تألیفات پیرامون زندگی نامه و شرح حال صحابه کرام و کاربرد کلمه ای (الصحبه) در قرآن کریم مفصل بحث گردیده است؛ هم چنان پیرامون مرتبه و منزلت صحابه کرام و طرق شناخت آنها، عدالت صحابه کرام و دلایل عدالت و صداقت صحابه کرام مفصل بحث گردیده است.

در فصل اول این رساله صفات صحابه کرام در روشنی آیات قرآن کریم بحث گردیده است، که این صفات قرار ذیل است:

در قسمت صفات صحابه کرام در بندگی و عبادت الله متعال و برخورد با خالق، ایمان و یقین، عبادت و بندگی، اصلاح، اخلاص، خشنودی الله متعال از آنها، سبقت صحابه کرام در دین و متابعت آنها از پیامبر - صلی الله علیه وسلم -، توصیف آنها به نخستین هجرت کنندگان در راه دین الله متعال و صفت صحابه کرام به نصرت و دین الله - تبارک و تعالی - شامل می باشد، که این صفات و خصوصیت اصحاب گرامی آنحضرت - صلی الله علیه وسلم - هر یک در پرتو آیات قرآن کریم مفصل شرح و توضیح گردیده است.

هم چنان در قسمت صفات صحابه کرام در برخورد با مخلوق، وصف صحابه کرام به امر به معروف و نهی از منکر، جهاد و مبارزه بخاطر نصرت و حمایت دین و شریعت اسلام، صداقت و راستی، سخت گیری در مقابل دشمنان دین الله تعالی، الطاف و ترحم با مؤمنان، ایثار و فداکاری، و صف آنها به وسطیت و اعتدال و صفت صحابه کرام به علم شامل است، این صفات صحابه کرام نیز در این فصل طی مطالب و موضوعات جداگانه در روشنی آیات قرآن کریم توضیح گردیده است.

عنوان فصل دوم این رساله (فضائل صحابه کرام در پرتو آیات قرآن کریم) می باشد، در این فصل فضائل صحابه کرام طی دو مبحث جداگانه ذیلاً شرح گردیده است:

نخست فضائل صحابه کرام به طور عام بیان گردیده است منجمله: فضیلت صحابه کرام به اجر عظیم، جنت، رزق و روزی طیب، سکون و آرامش، فتح و نصرت، انتخاب آنها از بیان سائر امت و فضیلت صحابه کرام به وعده خلافت روی زمین در روشنی آیات قرآن کریم بیان گردیده است.

بعداً پیرامون فضائل صحابه کرام بطور خاص بحث گردیده است که شامل: فضائل مهاجرین، فضائل انصار، فضائل مجاهدین، فضائل اهل بدر، فضائل اهل احد، فضائل صحابه کرام در غزوه خندق، فضائل صحابه در صلح حدیبیه، فضائل صحابه کرام که در غزوات حنین و تبوک شرکت نموده بودند و فضائل صحابه کرام که قبلاً اهل کتاب بودند و به دین مقدس اسلام مشرف گردیده اند، این همه فضائل آنها نیز در پرتو آیات قرآن کریم توضیح گردیده است.

هم چنان در راجع به موقف مسلمانان و مؤمنین در باره صحابه کرام در روشنی آیات قرآنی نیز در این تحقیق بحث گردیده است که شامل موارد همچو: اعتقاد و پیروی به امامت و متابعت از صحابه کرام در دین و شریعت اسلام، رضایت و خشنودی از صحابه کرام، طلب آمرزش و مغفرت برای صحابه کرام و اعتقاد به عدم عصمت آنها بحث شده است، در اخیر نتایج بحث، پیشنهادات بحث، فهرست آیات، فهرست احادیث، فهرست اعلام، فهرست مصادر و منابع و فهرست موضوعات بحث گنجانیده شده است.

فهرست موضوعات

اهداء.....	(ب)
خلاصه بحث.....	(ج)
شکران و سپاس‌گزاری.....	(هـ)
مقدمه.....	2-1
اسباب اختیار موضوع.....	2
سوالات تحقیق.....	3
اهمیت موضوع.....	3
اهداف تحقیق.....	3
پیشینه تحقیق.....	5-4
روش تحقیق.....	7-5
خطه بحث.....	10-7

فصل تمهیدی

تعریف و جایگاه صحابه کرام

مدخل.....	12-11
مبحث اول: شناخت و معرفت صحابه کرام.....	13
مطلب اول: معنی لغوی واصطلاحی لفظ صحابی.....	13
معنی لغوی صحابی.....	14-13
معنی اصطلاحی صحابی.....	17-14
مطلب دوم: طبقات صحابه کرام.....	23-17
مطلب سوم: تعداد صحابه کرام.....	24-23
مطلب چهارم: برخی تألیفات در باره صحابه کرام.....	27-25
مطلب پنجم: کاربرد کلمه (الصحبه) درقرآن کریم.....	29-27

30.....	مبحث دوم: مرتبه وجایگاه صحابه کرام.
31-30.....	مطلب اول: مرتبه صحبت.....
35-31.....	مطلب دوم: طرق معرفت صحابه کرام.....
36-35.....	مطلب سوم: عدالت صحابه کرام.....
38-36.....	تعریف عدالت.....
39-38.....	مفهوم عدالت صحابه کرام.....
39.....	مطلب چهارم: دلایل عدالت و صداقت صحابه کرام.....
42-39.....	تعدیل صحابه کرام در قرآن کریم.....
43-42.....	تعدیل صحابه کرام در احادیث.....
44-43.....	تعدیل صحابه کرام نزد اجماع امت.....
46-44.....	همه ای صحابه کرام عادل هستند.....

فصل اول

صفات صحابه کرام در پرتو آیات قرآنی

47.....	مدخل.....
48.....	مبحث اول: صفات صحابه کرام مرتبط به عبادت و بندگی و تعامل با خالق.....
53-48.....	مطلب اول: وصف صحابه کرام به ایمان و یقین.....
55-53.....	صحابه کرام الگوی ایمان برای بشریت.....
58-56.....	حب ایمان در قلب های صحابه کرام.....
59-58.....	صحابه کرام بندگان رستگار.....
60-59.....	تحمل مشقت صحابه جهت نائل آمدن به مدارج والای ایمانی.....
63-60.....	مطلب دوم: وصف صحابه کرام در عبادت.....
67-64.....	مطلب سوم: وصف صحابه کرام به اخلاص.....
69-67.....	مطلب چهارم: وصف صحابه کرام در رضا مندی و خوشنودی الله.....

72-70.....	مطلب پنجم: وصف صحابه کرام به ترس و خشت از الله.
76-72.....	مطلب ششم: وصف صحابه کرام به سبقت در دین و متابعت از پیامبر.
79-76.....	مطلب هفتم: وصف صحابه کرام به اولین هجرت کنندگان در راه دین الله متعال.
80-79.....	جایگاه مهاجرین صحابه کرام در قرآن کریم.
81-80.....	قبولی توبه مهاجرین صحابه کرام در قرآن کریم.
85-81.....	مطلب هشتم: وصف صحابه کرام به نصرت و یاری دین الله.
86.....	مبحث دوم: صفات صحابه کرام در تعامل با مخلوق.
92-86.....	مطلب اول: صفت صحابه کرام به امر به معروف و نهی از منکر.
94-92.....	مطلب دوم: صفت صحابه کرام به جهاد و مبارزه.
95-94.....	دستور جهاد به صحابه کرام.
96.....	مأمور شدن صحابه کرام به جهاد در برابر کفار.
97-96.....	فرمان یافتن صحابه کرام به جهاد در برابر مشرکین.
101-98.....	مطلب سوم: صفت صحابه کرام به صداقت و راستی.
103-101.....	مطلب چهارم: صفت صحابه کرام به سخت گیری در مقابل کفار.
106-103.....	مطلب پنجم: صفت صحابه کرام به الطاف و ترحم با مؤمنین.
109-106.....	مطلب ششم: صفت صحابه کرام به ایثار و فداکاری.
112-109.....	مطلب هفتم: صفت صحابه کرام به وسطیت و اعتدال.
115-112.....	مطلب هشتم: صفت صحابه کرام به علم.

فصل دوم

فضائل صحابه کرام در پرتو آیات قرآنی

118-116.....	مدخل
120-119.....	مبحث اول: فضائل عموم صحابه کرام در قرآن کریم.
122-120.....	مطلب اول: فضیلت صحابه کرام به اجر عظیم.

126-122.....	مطلب دوم: فضیلت صحابه کرام به وعده جنت
128-126.....	مطلب سوم: فضیلت صحابه کرام به عنایت سکون و آرامش
132-128.....	مطلب چهارم: مژده صحابه کرام به فتح و نصرت
134-132.....	مطلب پنجم: فضیلت صحابه کرام به خیر امت
135-134.....	مطلب ششم: وعده صحابه کرام بر خلافت زمین
136.....	مبحث دوم: فضائل تعداد خاص صحابه در قرآن کریم
139-136.....	مطلب اول: فضائل مهاجرین صحابه کرام
141-139.....	مطلب دوم: فضائل انصار صحابه کرام
142-141.....	مطلب سوم: فضائل مجاهدین صحابه کرام
143-142.....	فضیلت مجاهدین صحابه کرام به اجر اعظیم
144-143.....	فضیلت مجاهدین صحابه کرام به رحمت
146-144.....	فضیلت مجاهدین صحابه کرام به مغفرت و آسایش
148-146.....	فضیلت مجاهدین صحابه کرام به وعده جنت
151-149.....	فضیلت مجاهدین صحابه کرام به فتح و کامیابی
152-151.....	مژده صحابه کرام به فتح مکه
153-152.....	تعقیب راه صحابه کرام سبب فلاح ورستگاری
155-153.....	مطلب چهارم: فضائل اهل بدر از صحابه کرام
159-156.....	مطلب پنجم: فضیلت صحابه کرام در غزوه احد
162-159.....	مطلب ششم: نصرت الهی برای صحابه کرام در غزوه (خندق)
163-162.....	مطلب هفتم: اعلان رضامندی الله از اهل بیعة الرضوان و وعده غنائم به آنها
164-163.....	مطلب هشتم: عنایت الهی برای صحابه به فتح و پیروزی در غزوه حنین
165.....	مطلب نهم: فضائل صحابه کرام در غزوه تبوک
166-165.....	مطلب دهم: فضائل اهل کتاب صحابه کرام
167.....	مطلب یازدهم: فضائل تعداد مشخص از صحاب کرام در قرآن کریم

169-167.....	فضیلت ابوبکر صدیق در قرآن کریم.....
171-169.....	فضیلت حضرت عائشه صدیقه در قرآن کریم.....
172-171.....	فضیلت حضرت خوله بنت ثعلبه در قرآن کریم.....
173-172.....	فضیلت حضرت زید و زینب بنت جحش در قرآن کریم.....
174-173.....	فضیلت أمهات المؤمنین در قرآن کریم.....
176-175.....	نتایج بحث.....
177.....	پیشنهادات.....
183-178.....	فهرست آیات.....
186-184.....	فهرست احادیث.....
187.....	فهرست اعلام.....
194-188.....	فهرست منابع ومصادر.....
199-195.....	فهرست موضوعات.....

نتائج بحث

همان طوریکه محور اصلی این بحث (صفات و فضائل صحابه کرام در قرآن کریم) می باشد، و از طرف دیگر هر عمل انسان در نهایت امر باید نتایج و ثمرات داشته باشد، بناء در اخیر نتایج مهم که از این بحث ثابت می گردد قرار ذیل است:

- 1- راجح ترین و جامع ترین تعریف در باره صحابه کرام این است که آنها کسان هستند که پیامبر - صلی الله علیه وسلم - را در حالت ایمان ملاقات نموده و در حالت اسلام از دنیا رفته باشند.
- 2- صحابه کرام مبلغین دین و حلقه وصل بین امت و پیامبر - صلی الله علیه وسلم - می باشند، که قطع این حلقه به معنی قطع وصل میان امت و پیامبر - صلی الله علیه وسلم - می گردد.
- 3- تعداد اصحاب رسول الله - صلی الله علیه وسلم - بیشتر از صد هزار بوده است.
- 4- تمامی صحابه - رضوان الله علیهم اجمعین - بعد از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - خیر این امت می باشند.
- 5- صحابه کرام کسانی هستند که سنت نبوی - صلی الله علیه وسلم - را نقل نموده اند و بر وحی الهی شاهد بودند، آنها کسانی بودند که نفس های شانرا در راه دین الله متعال وقف و نذر نموده اند، به همین خاطر آنها مستحق فضل و مرحمت عظیم از جانب الله متعال گردیدند.
- 6- اعطای فضل و مرحمت به الله متعال تعلق دارد، به هر کسی بخواهد آنرا عنایت می فرماید، که این فضل به صحابه کرام داده شده.
- 7- برای هیچ فرد امت جواز نیست تا خود را به صحابه کرام مقایسه نماید.
- 8- صحابه کرام به صفات خیر و ایمان متصف می باشند، بناء بر امت مسلمه واجب است تا به آنها اقتداء نموده و از آنها متابعت نماید.
- 9- اخوت و برادری از اساسات شریعت اسلام بوده، و صحابه کرام نخستین کسان بودند که میان آنها پیوند مواخات منعقد گردید، لذا به هر فرد مسلمان متابعت از آنها واجب است تا در بین خود این رابطه را مستحکم نماید.

- 10- کسانی که به ساحات مقدس صحابه کرام دست درازی می کنند و یا در حصه آنها مرتکب عمل قبیح طعن می شوند، از دشمنان اسلام بوده و زندیق هستند، زیرا صحابه کرام از ریشه های اساسی دین هستند در صورت طعن به آنها طعن به قرآن کریم و سنت نبوی - صلی الله علیه وسلم - می باشد.
- 11- از صفات بارز و کلیدی صحابه کرام در برخورد با خالق: ایمان و یقین، عبادت و اصلاح، اخلاص، طلب خشنودی الله متعال ترس و خشیت از عذاب الله متعال، متابعت از پیامبر - صلی الله علیه وسلم -، هجرت در راه الله متعال، نصرت و یاری نمودن دین الله تعالی، می باشد.
- 12- هم چنان از صفات صحابه کرام در تعامل با مخلوق صفات ذیل می باشد: امر به معروف و نهی از منکر، جهاد و مبارزه، صداقت و راستی، سخت گیری در مقابل دشمنان الله، الطاف و ترحم با مؤمنین، ایثار و فداکاری، وسطیت و اعتدال و علم.
- 13- الله - تبارک و تعالی - صحابه کرام و یاران گرامی آنحضرت - صلی الله علیه وسلم - را در قرآن کریم به فضائل زیاد ستوده است، و آنها را به کامیابی دنیا و آخرت مژده داده است.
- 14- از فضائل بارز صحابه کرام پیروزی آنها در هنگام مقابله با کفار و مشرکین می باشد.
- 15- اهل سنت و جماعت عقیده دارند، که صحابه کرام امامان دین مقدس اسلام می باشند.
- 16- مسلمانان مکلف هستند تا از صحابه کرام در دین متابعت، و از آنها ابراز رضایت نمایند.
- 17- بالای مسلمانان لازم است تا برای صحابه کرام از الله متعال طلب مغفرت و آمرزش بخواهند.
- 18- اهل سنت و الجماعت عقیده دارند که صحابه کرام معصوم نمی باشند.

پیشنهادات بحث

در جریان این تحقیق با برخی از موضوعات و مطالب جالب پیرامون زندگی نامه اصحاب کرام برخوردیم که نسبت قلت و عدم گنجایش این موضوعات نتوانستیم آنها شامل این تحقیق نمایم، لذا تحقیق آنها برای دانشمندان و محققین عرصه علوم اسلامی ذیلاً پیشنهاد می نمایم:

- 1- برای طلبه کرام، محصلین، و دانشمندان علوم اسلامی پیشنهاد می گردد، تا پیرامون احوال و زندگی نامه سلف صالح بخصوص صحابه کرام و تابعین جهت آگاهی از کارنامه های آنها تحقیقات لازم را انجام دهند
- 2- پوهنتون سلام باید راجع به زندگی نامه هر فرد از صحابه کرام و عدالت آنها تحقیقات بیشتر انجام دهد، و موضوعات پایان نامه های دوره لیسانس و ماستری محصلین را در این باره انتخاب نماید.
- 3- تحقیقات پیرامون: حیات صحابه کرام از منظر قرآن کریم، احادیث نبوی - صلی الله علیه وسلم - باید طی موضوعات جداگانه تحقیقات بیشتر گردد.
- 4- برای سائر نهادی های اکادمیک و وزارت تحصیلات عالی کشور پیشنهاد می گردد، تا راجع به صحابه کرام موضوعات تحقیقی و علمی را از طریق بورد ماستری و دکتورا در پوهنتون های کشور برای محصلین مقطع ماستری بخاطر پایان نامه دوره ماستری انتخاب نمایند.
- 5- هم چنان وزارت اطلاعات و فرهنگ، معارف، تحصیلات عالی، حج و اوقاف و وزارت عدلیه باید راجع به (صحابه کرام و جهود آنها در رساندن نصوص شریعت اسلامی) از طریق استادان پوهنتون ها، دارالعلوم ها، مدارس، مساجد، منابر، رسانه های اسلامی مناقشات و سمینارهای علمی را دائر نمایند.

فهرست مصادر و منابع

- 1- إتحاف ذوي النجابه بما فى القرآن والسنة من فضائل الصحابه، محمد العربى بن التبانى المغزى السطيفى، مراجعة و تدقيق: محمد عبد الله ناصر الموزعى، مؤسسة قرطبة.
- 2- إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول، محمد بن علي بن محمد الشوكاني (درگذشت: 1250هـ)، تحقيق: الشيخ أحمد عزو عناية، دمشق: دار الكتاب العربي، طبع: اول سال: 1419هـ - 1999م.
- 3- أرشيف ملتقى أهل التفسير، أعده أبو محمد المصرى.
- 4- الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ابن عبد البر، مصدر الكتاب: موقع الوراق.
- 5- أسد الغابة في معرفة الصحابة، عز الدين علي بن محمد بن الأثير الجزري، طبع: دار الشعب، القاهرة، 1390هـ مطابق 1970م.
- 6- الإصابة في تمييز الصحابة، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، دار الجيل - بيروت، طبع اول سال: 1412هـ ق، تحقيق: علي محمد الجاوي.
- 7- أصول الدين، ابو منصور عبدالقاهر بغداددي، دارالكتب العلميه بيروت، چاپ دوم، 1400هـ. ق.
- 8- أصول السرخسي، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (درگذشت: سال: 483هـ)، دار المعرفة - بيروت.
- 9- إعلام الموقعين عن رب العالمين، محمد بن أبي بكر أيوب الزرعي أبو عبد الله، دار الجيل - بيروت ، 1973، تحقيق: طه عبد الرؤوف سعد.
- 10- الاعلام قاموس تراجم اشهر الرجال والنساء من العرب والعجم والمستعمرين والمستشرقين، خير الدين الزركلى، دارالعلوم الملايين بيروت، لبنان، طبع ششم سال 1984م.
- 11- أوضح التفاسير، محمد محمد عبد اللطيف بن الخطيب (درگذشت: 1402هـ)، مطبعه مصر، طبع: ششم، رمضان 1383 هـ - فبراير 1964 م.
- 12- الآحاد والمثاني، أحمد بن عمرو بن الضحاک أبو بكر الشيباني، تحقيق : د. باسم فيصل أحمد الجوابرة، دار الراية - الرياض، طبع : اول سال: 1411 - 1991.
- 13- الباعث الحثيث في اختصار علوم الحديث، ابن كثير، موقع الوراق.

- 14- البحر المحيط في التفسير، أبو حيان محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان أثير الدين الأندلسي (المتوفى: 745هـ)، تحقيق: صدقي محمد جميل، دار الفكر - بيروت، طبع: (1420 هـ).
- 15- بحوث في تاريخ السنة المشرفة : للدكتور أكرم ضياء العمري، طبع پنجم سال (1415هـ)، مكتبة العلوم والحكم المدينة.
- 16- تدريب الراوي في شرح تقريب النواوي، عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، مكتبة الرياض الحديثة، الرياض، تحقيق: عبد الوهاب عبد اللطيف.
- 17- تفسير الجامع لأحكام القرآن (تفسير القرطبي)، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين مشهور به قرطبي (درگذشت: سال: 671هـ)، تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، دار الكتب المصرية - القاهرة، طبع: دوم، 1384هـ - 1964 م.
- 18- تفسير القرآن، ابي محمد عزالدين عبدالعزيز بن عبدالسلام السلمى الدمشقى ملقب به (سلطان العلماء)، تحقيق د. عبدالله بن ابراهيم الوهبي.
- 19- تفسير جامع البيان في تأويل القرآن، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر مشهور به طبري (درگذشت: سال 310هـ)، تحقيق: أحمد محمد شاکر، مؤسسة الرسالة، طبع: اول سال: 1420 هـ - 2000 م.
- 20- تفسير القرآن العظيم، أبو الفداء إسماعيل، بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي [700 - 774 هـ]، تحقيق ودراسه: سامي بن محمد سلامة، دارطبية للنشر والتوزيع، طبع: دوم سال: 1420هـ - 1999 م.
- 21- التفسير المنير في العقيدة والشريعة والمنهج، د وهبة بن مصطفى الزحيلي، دار الفكر المعاصر - دمشق، طبع : دوم، 1418 هـ.
- 22- التفسير الواضح، محمد محمود الحجازي، دار الجيل الجديد - بيروت، طبع: دهم سال - 1413 هـ.
- 23- تفسير جلالين، جلال الدين محمد بن أحمد المحلي (درگذشت: 864هـ) وجلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي (درگذشت: 911هـ)، دار الحديث - القاهرة، طبع: اول.
- 24- تقريب التهذيب، ابن حجر عسقلاني، درگذشت سال: (852 هـ) دراسة وتحقيق مصطفى عبد القادر عطا كه آنرا به نسخه اصلى به خط مولف نیز تطبيق نموده است، دار المكتبة العلمية بيروت - لبنان ، موقع يعقوب.

25- تيسير الكريم الرحمان، عبدالرحمان السعدى، ص 796؛ و جامع البيان في تأويل القرآن، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الآملي، أبو جعفر الطبري، تحقيق: أحمد محمد شاكر، مؤسسة الرسالة، طبع: اول سال:، 1420 هـ - 2000 م.

26- تيسير التحرير، محمد أمين . المعروف بأمر بادشاه درگذشت: سا (972 هـ)، دار الفكر.

27- الجامع الصحيح البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، دار ابن كثير يمامه بيروت، طبع: سوم، 1407 - 1987 تحقيق : د. مصطفى ديب البغا أستاذ حديث وعلوم آن در بخش علوم شرعى پوهنتون دمشق.

28- الجامع الصحيح المسمى صحيح مسلم، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، دار الجليل بيروت + دار الأفق الجديدة، بيروت.

29- الجامع سنن الترمذي، محمد بن عيسى أبو عيسى الترمذي السلمي، دار إحياء التراث العربي - بيروت، تحقيق: أحمد محمد شاكر وآخرون، امام آلباني بالاي أحاديث اين كتاب حكم نموده.

30- خورشيد نبوت (الرحيق المختوم)، شيخ صفى الرحمن مباركفوري ترجمه فارسي، ترجمه: دكتور محمدعلي لساني فشاركي.

31- دفاع عن السنة، د. محمد محمد أبو شهبه، دار اللواء، طبع: دوم، رياض 1407 هـ.

32- زاد المسير في علم التفسير، جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى: 597 هـ)، تحقيق: عبد الرزاق المهدي دار الكتاب العربي - بيروت، طبع اول سال: - 1422 هـ.

33- زهرة التفاسير، محمد بن أحمد بن مصطفى بن أحمد المعروف بأبي زهرة (المتوفى: 1394 هـ)، دار الفكر العربي.

34- سنن أبي داود، أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني، دار الكتاب العربي . بيروت، مصدر الكتاب: وزارات اوقاف مصر، كتاب السنه، باب فى لزوم السنه.

35- سيراعلام النبلاء، امام شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي درگذشت: 748 هـ 1374 م، طبع: مؤسسة الرسالة بيروت - خيابان سوريا، فهرست: الفقير إلى الله عبد الرحمن الشامي، موقع يعسوب.

36- السيره النبويه، أبو محمد عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري المصري ابن هشام ، دارالجيل، بيروت، 1411 هـ، چاپ اول، تصحيح محمد سيعد بسيوني زغلول.

37- صحابه از دیدگاه قرآن و اهل بيت، عبدالله بن جوران الخضير، مترجم : مريم محمدي تحقيق: شيخ عبدالله عبدالرحمن الراشد.

- 38- الصحاح فى اللغة، اسماعيل بن حماد الجوهري، تحقيق عبدالغفور عطار، طبع دوم 1399.
- 39- طبقات الشافعية، أبو بكر بن أحمد بن محمد بن عمر بن قاضي شهبة، عالم الكتب - بيروت - 1407 هـ، طبع: اول، تحقيق : د. الحافظ عبد العليم خان.
- 40- العبودية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني رحمه الله تحقيق : محمد زهير الشاويش، المكتب الإسلامي - بيروت، طبع: هفتم سال: 1426هـ.
- 41- علوم الحديث، الحافظ أبي عمرو بن الصلاح، مؤسسة الكتب الثقافية، بيروت، طبع: سوم، 1995م.
- 42- فتح البيان فى مقاصد القرآن، محمد صديق خان.
- 43- فتح المغيث شرح ألفية الحديث، شمس الدين محمد بن عبد الرحمن السخاوي، دار الكتب العلمية - لبنان، طبع: اول ، 1403هـ
- 44- الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل، جار الله زمخشري، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد، الزمخشري جار الله، دار الكتاب العربي - بيروت، طبع سوم سال: 1407هـ
- 45- الكشكول، الشيخ بهاء الدين محمد بن حسين العاملي، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان سال - 1418هـ -1998م، طبع اول، تحقيق : محمد عبد الكريم النمري.
- 46- الكفاية فى علم الرواية، أحمد بن علي بن ثابت أبو بكر الخطيب البغدادي، المكتبة العلمية - المدينة المنورة، تحقيق : أبو عبدالله السورقي ، إبراهيم حمدي المدني.
- 47- كنز العمال فى سنن الأقوال والأفعال، علاء الدين علي بن حسام الدين المتقي الهندي البرهان فوري، محقق : بكري حياتي - صفوة السقا، مؤسسة الرسالة، طبع پنجم سال 1401هـ.
- 48- گلزارهاي شاداب در دفاع از سنت ابوالقاسم - صلى الله عليه وآله وسلم - (با حواشي جماعتي از علما از جمله امير صنعاني)، ترجمه: الروض الباسم فى الذب عن سنة أبي القاسم - صلى الله عليه وآله وسلم -، امام مجتهد محمد بن ابراهيم الوزير (رحمه الله)، (775 - 840هـ).
- 49- لباب التأويل فى معاني التنزيل، علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم بن عمر الشيعي أبو الحسن، المعروف بالخازن (المتوفى: 741هـ)، تصحيح: محمد علي شاهين، دار الكتب العلمية - بيروت، طبع اول سال : 1415 هـ.
- 50- لسان العرب، محمد بن مكرم بن منظور الأفرقي المصري، دار صادر - بيروت، طبع اول، كلمة (صحب).
- 51- مباحث فى التفسير الموضوعي، الدكتور مصطفى مسلم، دار القلم دمشق طبع سوم 1421هـ - 2000م.

- 52- محاسن التأويل، محمد جمال الدين بن محمد سعيد بن قاسم الحلاق القاسمي، تحقيق: محمد باسل عيون السود، دار الكتب العلمية - بيروت. طبع: اول - 1418 هـ.
- 53- محاضرات في علوم الحديث، د. ماهر ياسين الفحل، رئيس قسم الحديث - كلية العلوم الإسلامية - جامعة الأنبار، ندوة علوم الحديث علوم وآفاق.
- 54- مختار الصحاح، محمد بن أبي بكر بن عبدالقادر الرازي، مكتبة لبنان، بيروت، طبع جديد 1415 - 1995، تحقيق: محمود خاطر.
- 55- مختصر المنتهى الأصولي، عثمان بن عمر بن الحاجب، تحقيق شعبان محمد إسماعيل، مكتبة الكليات الأزهرية قاهره، 1393هـ.
- 56- المستصفي، أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي (المتوفى: 505هـ)، تحقيق: محمد عبد السلام عبد الشافي، الناشر: دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى، 1413هـ - 1993م.
- 57- مسند إمام أحمد بن حنبل، أحمد بن حنبل، المحقق: شعيب الأرنؤوط وآخرون، مؤسسة الرسالة، طبع: دوم 1420هـ، 1999م، موقع الإسلام.
- 58- المصباح المنير في غريب الشرح الكبير للرافعي، أحمد بن محمد بن علي المقرئ الفيومي، مكتبه علمى بيروت.
- 59- مصطلح حديث (قواعد و ضوابطي كه به وسيله ي آن حديث صحيح از ضعيف تشخيص داده مي شود)، علامه محمد بن صالح العثيمين، ترجمه و تعليق و اضافات:؛ محمدعبداللطيف.
- 60- معجم اللغة العربية المعاصرة، الاستاذ الدكتور احمد مختار عمر.
- 61- معجم الوسيط، إبراهيم مصطفى . أحمد الزيات . حامد عبد القادر . محمد النجار، دار الدعوة، تحقيق: مجمع اللغة العربية.
- 62- معجم كلمات القرآن الكريم، د. محمد زكي محمد خضر، طبع: محرم 1426هـ - آذار 2005م، إعداد: نورعلي يف فردوسي.
- 63- معرفة علوم الحديث، أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه النيسابوري مشهور به ابن البيع، تحقيق: السيد معظم حسين، دار الكتب العلمية - بيروت، طبع: دوم سال 1397هـ - 1977م.
- 64- مفاتيح الغيب = التفسير الكبير، أبو عبد الله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي، ملقب به فخر الدين الرازي خطيب الري (درگذشت: 606هـ)، دار إحياء التراث العربي - بيروت، طبع: سوم - 1420.

- 65- مفردات ألفاظ القرآن . نسخة محققة، الحسين بن محمد بن المفضل المعروف بالراغب الأصفهاني أبو القاسم، دار القلم . دمشق.
- 66- مفردات في غريب القرآن، المؤلف: أبو القاسم، الحسين بن محمد، تحقيق محمد سيد كيلاني، دار المعرفة، لبنان، مادة العبد.
- 67- مفهوم عدالة الصحابة، أبو عبد الله الذهبي، مكتبه: مشكات.
- 68- المنتخب في تفسير القرآن الكريم، لجنة من علماء الأزهر، المجلس الأعلى للشئون الإسلامية - مصر، طبع: مؤسسة الأهرام، طبع: 18، 1416 هـ - 1995 م.
- 69- الموافقات، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي مشهور به امام شاطبي (درگذشت: سال: 790هـ)، تحقيق: أبو عبدة مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن عفان، طبع: اول سال: 1417هـ / 1997م.
- 70- الموسوعة القرآنية، إبراهيم بن إسماعيل الأبياري (درگذشت: 1414هـ)، مؤسسة سجل العرب، طبع سال: 1405 هـ.
- 71- نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر، أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (درگذشت: 852هـ)، تحقيق: عبد الله بن ضيف الله الرحيلي، طبع: اول، مطبعة سفير رياض سال (1422هـ).
- 72- النكت والعيون = تفسير الماوردي، أبو الحسن علي بن محمد بن محمد بن حبيب البصري البغدادي، مشهور به ماوردي محقق: سيد ابن عبد المقصود بن عبد الرحيم، دار الكتب العلمية - بيروت لبنانو
- 73- الواضح في فن التخريج و دراسته الأسانيد، مولفون جمع من علماء الحديث شريف، اصدار جمعية الحديث الشريف و إحياء التراث، دارالحامد للنشر والتوزيع، عمان اردن، محقق: عبدالرحمان النجدي.
- 74- وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر بن خلكان، تحقيق : إحسان عباس، دار صادر - بيروت.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af